

М. Ю. Щирба

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
канд. юрид. наук,
асист. кафедри теорії та історії держави і права

ОЗНАКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

© Щирба М. Ю., 2016

Розглянуто питання взаємодії глобалізації та права на сучасному етапі розвитку суспільства. Особливу увагу зосереджено на аналізі факторів взаємодії між глобалізаційними змінами та правами людини у сучасному суспільстві. Виділено такі ознаки трансформації інституту прав та свобод: видозмінення змісту прав людини під натиском глобальних проблем сучасності; універсалізація прав людини; ускладнення системи міжнародного правового регулювання прав людини; зміна суб'єкта контролю у сфері прав людини; дисонанс між загальнопринятими стандартами прав людини та модерністськими тенденціями; визнання майбутнього покоління повноправним суб'єктом інституту прав та свобод.

Ключові слова: права людини, глобалізація, трансформація, суспільство, цивілізовані народи.

М. Ю. Щирба

ПРИЗНАКИ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Рассмотрены вопросы взаимодействия глобализации и права на современном этапе развития общества. Особое внимание сосредоточено на анализе факторов взаимодействия между глобализационными изменениями и правами человека в современном обществе. Выделены такие признаки трансформации института прав и свобод: видоизменение содержания прав человека под натиском глобальных проблем современности; универсализация прав человека; усложнение системы международного правового регулирования прав человека; изменение субъекта контроля в области прав человека; диссонанс между классическими стандартами прав человека и модернистскими тенденциями; признание будущего поколения полноправным субъектом института прав и свобод.

Ключевые слова: права человека, глобализация, трансформация, общество, цивилизованные народы.

М. Y. Churba

SIGNS OF THE TRANSFORMATION OF HUMAN RIGHTS IN A GLOBALIZED SOCIETY

The article deals with the interaction of globalization and the right to modern society. Particular attention is focused on the analysis of the factors changes the interaction between globalization and human rights in today's society. Highlight the following the modern

transformation of the institute of rights and freedoms, modifying the content of human rights under the pressure of global challenges; universalization of human rights; complexity of the system of international legal regulation of human rights; change control of the subject of human rights; dissonance between human rights standards and modernist tendencies; recognition of future generations institute full subject of rights and freedoms.

Key words: human rights, globalization, transformation, society and civilized nations.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства є безперервним процесом. Кожний етап розвитку людських відносин супроводжувався змінами в економічному, соціальному та культурно-правовому існуванні та безпосередньо торкався сутності особистості. Права людини в історичній ретроспективі також є змінною категорією. Тобто можна говорити про їх становлення, закріплення та практику реалізації цивілізованими народами на кожному етапі розвитку цивілізації. Процес розвитку та трансформації сутнісного наповнення прав людини не зупинився й сьогодні.

Здавалося б, права людини декларуються всіма державами та існує широка система захисту прав людини на міжнародному рівні. Однак процес швидких глобалізаційних змін детермінує зміни й цього інституту. Під впливом глобалізації змінюється вся система соціальних відносин, правова сфера та більшість правових явищ. Права людини безпосередньо пов'язані з соціальним буттям, тому глобалізаційні виклики також впливають на вказаний інститут. Вже можна стверджувати про встановлення нових прав людини та розширення їх змісту. Якщо розглядати їх за допомогою математичної методології, то йдеться про так зване “четверте покоління” прав людини.

Проте у межах загальнотеоретичної юриспруденції відсутній комплексний аналіз змін прав людини у зв'язку з глобалізаційними та трансформаційними процесами сучасної реальності.

Стан дослідження. Сьогодні значно зріс інтерес науковців до процесу, ознак, вимірів та проблем глобалізації загалом та окремої її галузевої спрямованості – правової глобалізації. Оскільки проблема є світовою, то більшість аспектів розкривали фахівці зарубіжних країн, серед них особливе наукове визнання здобули напрацювання визначних мислителів, з-поміж яких варто згадати З. Баумана, У. Бека, К. Омае, С. Стрейнджа, Е. Тоффлера, М. Фуко, Ю. Хабермаса, Дж. Ролза, Ф. Фукуяму та ін. Деякі аспекти розглядали такі вітчизняні науковці, як Л. Васечко, І. Жаровська, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, В. Сальникова, О. Скакун та ін. Однак розгляд проблеми трансформації прав людини потребує ґрунтовнішого аналізу та комплексного підходу.

Метою цієї статті є визначення факторів взаємодії між глобалізаційними змінами та правами людини у сучасному суспільстві.

Виклад основних положень. Загальнолюдські цінності імплементують панування принципів гуманізму у відносинах між людьми, концепту справедливості та визнання права як найвищого ідеалу в державі Вони одночасно є ефективним практичним інструментом забезпечення прав і свобод особистості, підтримання миру між державами, а також формою функціонування народо-владдя на практиці. Це важливий засіб боротьби з тоталітаризмом, бюрократією, волонтаризмом, будь-якими проявами диктатури всередині кожної держави, що можна ширше використовувати на міжнародному і навіть всесвітньому рівні.

Права людини – найвищі соціально-правові патерни, під впливом глобалізаційних змін їхні характеристики також змінюються. На нашу думку, можна виокремити такі їх ознаки.

По-перше, трансформація змісту прав людини під натиском глобальних проблем сучасності.

Глобалізація постає як об'єктивний і суперечливий процес, що містить у собі й нові можливості, і нові ризики. Під впливом соціокультурних суперечностей виникають глобальні проблеми, пов'язані із системою “людина і суспільство”. Трансформуючись, суспільство змінює соціальні явища, які прямо впливають на окрему особистість. Глобальними проблемами вважають тоді, коли окремий народ, група людей чи держава єдиноначально не мають потенціалу впоратися з проблемною ситуацією. Глобальні проблеми є наслідками глобалізації суспільства, до яких

належать проблеми забезпечення соціальної та політичної стабільності та безпеки, особливо в аспекті терористичної та ядерної загрози, проблеми розвитку різних культур, мінімізації ризиків конфлікту культур, забезпечення їхньої взаємодії в конкретних геополітичних контекстах, проблема адаптації людини в сучасних умовах тощо.

По-друге, універсалізація прав людини.

Глобалізація спричиняє універсалізацію права, щоб створити загальний правовий порядок (“світовий порядок”), оскільки саме такий порядок може володіти потенціалом для боротьби з глобальними проблемами, світовими кризами і всеосяжними викликами. Під поняттям “світове співтовариство” мають на увазі спільність соціальних відносин, які не можуть інтегруватися в національно-державну політику або визначатися нею. В праві ключовою виступає та обставина, що відтепер все, що відбувається на нашій планеті, від локальних до світових подій, всі винаходи, перемоги і катастрофи стосуються всього світу. Ключову роль в цій тенденції відіграє процес зближення міжнародного і національного права, розширення процесу входження загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у внутрішнє право держав. Міжнародні стандарти в будь-якій сфері людського життя визнаються еталонами для держав, що декларують демократичні цінності та принцип верховенства права. Останнє, своєю чергою, є єдиним шляхом уникнення міжнародної ізоляції та життєсправності держави.

По-третє, ускладнення системи міжнародного правового регулювання прав людини.

Права людини як загальнолюдська цінність закріплюються та захищаються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вказане зумовлює глобальність правового питання – права людини в умовах глобалізаційних змін. Назріла проблема забезпечення і захисту прав людини, яка безпосередньо пов'язана також з групою “інтерсоціальних проблем”. Концепція прав людини в сучасних умовах стає полідисциплінарною і досліджується в межах, насамперед, правових дисциплін, а в контексті глобалістики – таких дисциплін, як теорія міжнародних відносин, політичне управління, світова політика і міжнародні відносини. Формується складна різнорівнева система міжнародного правового регулювання прав людини.

Відповідні юридичні норми прав людини вносяться в різноманітні програмні документи міжнародних організацій. Отже, особливість процесу глобалізації, на думку визначного науковця-футуролога У. Бека, полягає сьогодні у “встановлених емпіричним шляхом розширенні, щільності і стабільності взаємодіючих регіонально-глобальних мереж зв'язку і масмедіальної самоідентифікації, а також соціальних просторів і їх телевізійних потоків на культурному, політичному, господарському, військовому та економічному рівнях” [1, с. 28]. Здобутком глобалізації світу як домінуючого явища в гуманітарній сфері є те, що відстоювання прав людини сьогодні стає загальною справою, якою переймаються міжнародні інституції.

По-четверте, зміна суб'єкта контролю у сфері прав людини.

Така тенденція, на наш погляд, має дві складові. З одного боку, слід говорити про зменшення ролі держави, державної влади окремої країни стосовно права, правового регулювання та й прав людини. Науковці вважають суттєвими аспектами кризи суверенітету держав.

З іншого боку, держава втрачає свої позиції через появу на міжнародній арені інших “нестандартних” систем управління. Як пише С. Стрейндж, “безликі сили світових ринків нині більш могутні, ніж держави, яким нібито належить політична влада ... Зменшення впливу держав знаходить відображення в тому факті, що влада все більше переходить до інших інститутів і об'єднань, до місцевих та регіональних органів” [2, с. 4]. Оскільки світова управлінська система трансформується, то й повною мірою контролювати та захищати права людини держава в умовах кризи суверенітету не може. На думку гіперглобалістів (передусім К. Омае), традиційні методи соціального захисту стають все застарілишими і важкодійсними. Повноваження і легітимність національної держави ставляться під сумнів: національні уряди вже менш здатні контролювати те, що відбувається всередині їхніх власних кордонів, або самостійно задовольняти вимоги своїх громадян. Економічна і політична влада вдало денационалізує і національні держави, вони, як вимагають інтереси внутрішньої політики, все більше стають “різновидом перехідної організації для управління економічними процесами” [3, с.149]. Отож, контроль у сфері охорони та захисту

прав людини отримують нові актори, що володіють значним управлінським потенціалом в суспільстві, що активно глобалізується.

Суть нового підходу у формуванні й обґрунтуванні концепції глобальної відповідальності, філософському осмисленні її природи, дослідженні проблеми розподілу відповідальності глобальних акторів, що, насамперед, представляють сферу глобальної економіки, в забезпеченні справедливості, а також в розробленні та обґрунтуванні принципів розподілу відповідальності за дотримання прав людини між державою і недержавними акторами [4, с. 283].

По-п'яте, дисонанс між загальноприйнятими стандартами прав людини та модерністськими тенденціями.

Інтеграція простору земної кулі вимагає передусім вироблення єдиної мови, об'єднаної кодифікації людської діяльності. Основне протиріччя епохи глобалізації – це протиріччя між рухом (в найзагальнішому значенні слова) і вкоріненістю, що набуло в науковій літературі концептуального оформлення у вигляді протиставлення світу “модерніті” національної ідентичності. Територіальна приналежність вже не є найвагомим критерієм у правовому регулюванні прав людини. Зміна сутності суверенітету, кризи владного начала зумовлюють глобальний погляд на права людини і їх поступальний розвиток. Однак це не є аргументом на користь “зменшення ролі держави” у вирішенні національних проблем і мінімізації її функцій, зведення його ролі до ролі “нічного сторожа”. В результаті сучасна національна держава видозмінюється під впливом двох протилежних тенденцій, що ведуть, з одного боку, до його “ослаблення”, з іншого боку, до його “посилення”. Знаменням часу стала комунікація – прискорення фізичного переміщення, а також обміну ідеями, інформацією, цінностями, моделями способу життя.

По-шосте, майбутнє покоління визнається суб'єктом інституту прав та свобод.

Національне та міжнародне законодавство виділяють як суб'єкт захисту прав народи (напр., корінні народи), нації, держави, фізичні та юридичні особи. Однак виклики глобалізації зумовлюють потребу захисту прав всього людства. Первинно – це право на подальше існування земної цивілізації. Породжені вони першочергово екологічними аспектами.

Про інтереси та потреби захисту людства і майбутніх поколінь йдеться в ключових міжнародно-правових документах, спрямованих на нейтралізацію сучасних загроз і викликів людству, в преамбулах конституцій багатьох країн. Про інтереси майбутніх поколінь згадується в преамбулі Статуту ООН, зокрема про “рішучість позбавити прийдешні покоління від лих війни”. Декларація Конференції ООН з проблем навколишнього середовища 1972 містить положення про благо не тільки нинішнього, а й майбутніх поколінь (пункт 6 параграфу I, принципи 1, 2). У преамбулі Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 зазначено, що новий міжнародний економічний порядок повинен забезпечити все швидший економічний і соціальний розвиток в світі й справедливість не тільки нинішньому, але й прийдешнім поколінням.

Про майбутні покоління, їхні інтереси і благо, про відповідальність перед ними говориться в доповіді ООН 1987 г. “Наше спільне майбутнє”, Рамковій конвенції ООН зі зміни клімату 1992 р., Декларації ООН щодо навколишнього середовища і розвитку 1992 р., Порядку денному на XXI століття, Віденській декларації і Програмі дій 1993 р., Орхуській конвенції (Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища) 1998 р., Декларації та Програмі дій в області культури світу 1999 р. Декларації тисячоліття ООН 2000 р., Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку 2002 р., Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 р., Декларації ООН про права корінних народів 2007 року тощо.

Конституції багатьох країн містять положення про відповідальність перед майбутніми поколіннями, наприклад: Основний закон Німеччини (ст. 20-а), преамбули конституцій Швейцарської Конфедерації, Російської Федерації, України, Таджикистану, Молдови, Казахстану. В конституціях деяких держав зазначено про благо і захист інтересів майбутніх поколінь в сфері розвитку та навколишнього середовища: Грузії (ч. 4 ст. 37), Вірменії (п. 10 ст. 48), Албанії (ст. 59, 1 “е”), Польщі (преамбула, ч.1 ст. 74), Німеччини (ст. 20 а). Конституції Ісламської республіки Іран (ст.50) і Японії (ст.11 і 97) конкретно говорять про права майбутніх поколінь [5, с. 22].

Зазначимо також, що вказані ознаки трансформації не є вичерпними. Стосовно деяких видів прав людини можна виділяти окремі особливості, такою ж мірою це твердження може бути прийнятне і для правового регулювання окремих держав чи правових родин.

Висновок. Глобалізація проникає у всі сфери суспільного життя, активно впливає на право та створює нові тенденції правового регулювання прав людини. Виділимо ознаки сучасної трансформації інституту прав та свобод: видозмінення змісту прав людини під натиском глобальних проблем сучасності; універсалізація прав людини; ускладнення системи міжнародного правового регулювання прав людини; зміна суб'єкта контролю у сфері прав людини; дисонанс між загально-принятими стандартами прав людини та модерністськими тенденціями; визнання майбутнього покоління повноправним суб'єктом інституту прав та свобод.

1. Бек У. *Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию* / У. Бек; пер. с нем А. Григорьева и В. Седельника. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с. 2. Strange S. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy* / S. Strange– Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 240 p. 3. Ohmae K. *The End of Nation State. The Rise of Regional Economies* / K. Ohmae – London: Harper Collins, 1995. – 214 p. 4. *Global Responsibilities: Who Must Deliver on Human Rights?* / Edited by Andrew Kuper. New York: Routledge, 2005. – 283 p. 5. Умнова И.А. *Отрасли права нового поколения в условиях глобализации права и усиления взаимодействия международного публичного и конституционного права* // *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление.* – 2013. – № 1 (32). – С. 16–29.